

Bogdan Stanaszek (UNIwersytet Papiński Jana Pawła II w Krakowie)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6288-6298>

Udział duchowieństwa katolickiego w kampanii wyborczej do parlamentu w 1922 roku w powiatach radomskim, koneckim i opoczyńskim

DOI:10.25951/4408

STRESZCZENIE

W czasie kampanii wyborczej do parlamentu jesienią 1922 r. duchowni w powiatach: radomskim, koneckim i opoczyńskim, na ogół popierali ugrupowania prawicowe skupione w Chrześcijańskim Związku Jedności Narodu. Zgodnie z zaleceniami kurii mogli to robić poza kościołem. Przebadane materiały administracji państwowej wskazują, że największe zaangażowanie duchownych w organizację wieców ChZJN nastąpiło w powiecie koneckim, gdzie blisko połowa zebrań była zwoływana przez duchownych. Jednak w działalność tę zaangażowało się jedynie sześciu księży. Znacznie mniej przypadków odnotowano w powiecie radomskim, a dla powiatu opoczyńskiego dokumentacja jest niepełna. ChZJN wygrał wybory w okręgu nr 93, a najwyższe poparcie otrzymał w powiecie radomskim i opoczyńskim.

SŁOWA KLUCZOWE: wybory do sejmu w Polsce 1922 r., zaangażowanie polityczne duchowieństwa katolickiego, sytuacja polityczna w powiatach radomskim, koneckim i opoczyńskim w 1922 r.

SUMMARY

Participation of Catholic clergy in the electoral campaign to the parliament in 1922, in Radom, Końskie and Opoczno districts

During the electoral campaign to the parliament in the autumn of 1922, the clergy in Radom, Końskie and Opoczno districts generally supported right-wing parties that formed the Chris-

tian Association of National Unity (ChZJN). Following the recommendations of the Curia, they were allowed to do that outside the Church. The state administration documents that were examined indicate that the greatest involvement of clergy in the organization of ChZJN rallies took place in the Końskie district, where nearly half of the meetings were initiated by clergy. However, only six priests were involved in this activity. Much fewer cases were noted in Radom district, and for Opoczno district the documentation is incomplete. ChZJN won the elections in constituency No. 93, and it received the largest support in Radom, Końskie and Opoczno districts.

KEYWORDS: elections to the Sejm in Poland in 1922, political involvement of the Catholic clergy, political situation in Radom, Końskie and Opoczno districts in 1922.

Wprowadzenie

Z dotychczasowych badań wynika, że duchowni diecezji sandomierskiej wykazali się patriotyzmem w okresie powstania styczniowego¹, a analogiczne postawy przejawiali w 1920 r. w czasie wojny polsko-bolszewickiej². Odzyskanie przez Polskę niepodległości było dla wielu księży spełnieniem marzeń, otwierało zupełnie nowe perspektywy, ale też wymagało dostosowania się do nowej sytuacji. Niewątpliwie duchowni zamierzali wpływać na społeczeństwo, pragnąc kształtować jego postawy w duchu chrześcijańskim. Kościoł na terenach dawnego Królestwa Polskiego nie miał wielkich doświadczeń w pracy społecznej, choć niektórzy duchowni podejmowali ją, czerpiąc m.in. inspirację z Wielkopolski³. Zapewne traktowali zaangażowanie w bieżące wydarzenia polityczne jako część aktywności społecznej. Niewątpliwie okres wyborów do parlamentu sprawiał, że zainteresowanie polityką i rywalizacją partyjną wzrastało wśród całego społeczeństwa. W tej sytuacji musieli jakoś odnaleźć się duchowni, którym przepisy kościelne zalecały dystans wobec tej aktywności, ale przecież przepisy te nie były jeszcze ściśle sprecyzowane. Celem artykułu jest przedstawienie, jak wyglądało zaangażowanie duchowieństwa rzymskokatolickiego w okręgu wyborczym nr 19 w kampanię wyborczą do parlamentu jesienią 1922 r. Okręg ten tworzyły trzy powiaty:

---

¹ E. Orzechowska, *Duchowieństwo diecezji sandomierskiej w powstaniu styczniowym*, Sandomierz 2018.

² B. Stanaszek, *Diecezja sandomierska 1818–2018. Tradycje historyczne*, Sandomierz 2018.

³ Por. I. Zaleska, *Kościół a Narodowa Demokracja w Królestwie Polskim do wybuchu I wojny światowej*, Warszawa 2014, *passim*. Autorka odniosła się m.in. do problematyki społecznego i politycznego zaangażowania duchowieństwa.

radomski, konecki i opoczyński. Przynależały one do województwa kieleckiego, a w zakresie administracji kościelnej do diecezji sandomierskiej. Temat ten nie został dotąd opracowany, chociaż istnieją publikacje dotyczące duchowieństwa diecezji sandomierskiej w okresie międzywojennym⁴ oraz zaangażowania duchowieństwa diecezji kieleckiej w kampanie wyborcze prawicy w latach 1919–1928⁵. Niewiele miejsca działalności księży poświęcił Piotr Adam Tusiński w opracowaniu o życiu politycznym Radomia w latach 1918–1939⁶. Podstawowe materiały dotyczące tego zagadnienia znajdują się w Archiwum Państwowym w Kielcach w zespole: Urząd Wojewódzki w Kielcach (1919–1939). Znajdujemy tam meldunki z wieców wyborczych przygotowane przez policję, które starostowie przesyłali do wojewody, oraz sprawozdania sytuacyjne ze wspomnianych powiatów z lat 1920–1923. Uzupełniająca kwerenda została przeprowadzona w Archiwum Diecezjalnym w Sandomierzu, a sondażowa – w prasie („Słowo Radomskie”).

Sytuacja polityczna przed wyborami

Interesujący nas teren wyróżniał się w diecezji sandomierskiej większą religijnością mieszkańców, a równocześnie silniejszymi wpływami prawicy. Uwidoczniło się to podczas wyborów do Sejmu Ustawodawczego w 1919 r. Wówczas w powiatach opoczyńskim i koneckim endecja zdobyła ponad 54,6 tys. głosów i 5 mandatów, a PSL „Wyzwolenie” 12 tys. głosów i 1 mandat. W powiatach radomskim i kozienickim Związek Ludowo-Narodowy i Narodowy Związek Robotników uzyskały 69,4 tys. głosów i 6 mandatów, a PSL „Wyzwolenie” zaledwie 1 mandat. Zupełnie inaczej głosy rozłożyły się w innych powiatach należących do diecezji: w sandomierskim, opatowskim i iłżeckim PSL „Wyzwolenie” uzyskało

⁴ B. Stanaszek, *Duchowieństwo diecezji sandomierskiej w latach 1918–1939*, Lublin 1999.

⁵ T. Borowiec, *Udział duchowieństwa rzymskokatolickiego diecezji kieleckiej w kampaniach parlamentarnych Związku Ludowo-Narodowego z 1922 i 1928 roku*, „Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne” 2017, t. 6, s. 93–124; tenże, *Zaangażowanie duchowieństwa rzymskokatolickiego diecezji kieleckiej w kampanię wyborczą Narodowej Demokracji do Sejmu ustawodawczego z 1919 roku*, „Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne” 2016, t. 5, s. 191–208; tenże, *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji kieleckiej wobec Związku Ludowo-Narodowego w latach 1919–1928*, w: *Duchowieństwo polskie w latach niepodległości 1918–1939 i w okresie II wojny światowej*, red. J. Gapys, M.B. Markowski, Kielce 2006, s. 83–106.

⁶ P.A. Tusiński, *Postawy polityczne mieszkańców Radomia w latach 1918–1939*, Radom 1996.

ponad 41 tys. głosów i 5 mandatów, PPS ponad 14,5 tys. głosów (2 mandaty), a prawicowy Związek Ludowo-Narodowy występujący w koalicji z PSL „Piast” jedynie 25,8 głosów i 2 mandaty poselskie⁷. Sytuacja polityczna była jednak dynamiczna, a sympatie ludności ulegały zmianie. Nieco światła na te kwestie rzucają sprawozdania sytuacyjne z poszczególnych powiatów. Według ocen starosty koneckiego sformułowanych 1 kwietnia 1921 r. powiat był zróżnicowany pod względem sympatii politycznych. Na terenach rozciągających się od Końskich w stronę Pilicy, które zamieszkiwała ludność rolnicza (gleby były urodzajne i niewiele gospodarstw karłowatych), dominowały wpływy umiarkowanych stronnictw ludowych, a nawet ludność „zdaje się skłaniać ku programowi Związku Ludowo-Narodowego”. Jednak w gminach, w których nie uregulowano kwestii serwitutów, stosunki między większą i mniejszą własnością były napięte, co dawało pożywkę do agitacji PSL „Wyzwolenie”, które w ostatnich tygodniach zyskiwało zwolenników. Z kolei część zachodnią powiatu w kierunku linii Radom–Kielce zamieszkiwała ludność „na w pół fabryczna”, dominowały tam gospodarstwa karłowate (0,5–3 morgów), a na dodatek gleba była nieurodzajna. Tam uwidaczniały się ostre napięcia w kwestii agrarnej, a silne wpływy miał radykalny odłam PSL („Wyzwolenie”), a niekiedy PPS, który opanował ośrodki fabryczne⁸. Te ostatnie ugrupowania często atakowały kler, który z kolei odpłacał się im podobnie. Starosta pisał: „godnym uwagi jest fakt, jaki się zdarzył w jednej z miejscowości fabrycznych w powiecie, gdzie robotnicy w dn. 1 maja [1920 r.] z orkiestrą uroczystą udali się do kościoła celem poświęcenia czerwonego sztandaru i uczuli się bardzo dotknięci, gdy ksiądz miejscowy poświęcenia takowego odmówił”⁹. W czasie wojny z bolszewikami robotnicy chętnie zgłaszali się do biur werbunkowych Armii Ochotniczej, wykazywali się więc patriotyzmem. W okresie poprzedzającym kampanię wyborczą aktywność stronnictw prawicowych nie była zbyt wielka. W kwietniu 1922 r. Związek Ludowo-Narodowy zorganizował dwa wiece – w Radoszycach (13 kwietnia) i w Przedborzu (20 kwietnia), w których uczestniczył ks. Jan Naulewicz, proboszcz ze Stromca (określono go jako posła na Sejm, w istocie zamierzał kandydować w nadchodzących wyborach) i nauczycielka z gimnazjum w Radomiu. W kwietniu zaobserwowano wzmożoną działalność Związku Ludowo-Narodowego i Chrześcijańskiej Demokracji w Końskich¹⁰. Stopniowo walka polityczna się zaostrzała. 8 maja 1922 r. w Końskich w sali stra-

⁷ Szerzej: B. Stanaszek, *Duchowieństwo*, s. 31–39.

⁸ Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: APK), Urząd Wojewódzki Kielecki 1918–1939 (dalej: UWKI), sygn. 21/100/465, s. 111.

⁹ Tamże, sygn. 21/100/465, s. 125.

¹⁰ Tamże, sygn. 21/100/477, k. 41.

ży pożarnej odbył się wiec zorganizowany przez Narodową Demokrację – „pod egidą” Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich. Przemawiali delegaci Generalnego Sekretariatu Chrześcijańskich Związków Zawodowych z Radomia, ale uczestników spotkania było niewiele. Pod koniec miesiąca pojawiły się ulotki kolportowane przez PSL „Wyzwolenie”, jednak stronnictwo to według opinii starosty traciło wpływy, zwalczane zajadłe przez Chrześcijańską Demokrację¹¹.

Bardzo aktywnie toczyło się życie polityczne w powiecie radomskim. Trudno się temu dziwić, skoro Radom był największym ośrodkiem miejskim i przemysłowym diecezji sandomierskiej. Silne wpływy posiadały tam ugrupowania prawicowe, wspierane przez duchowieństwo. 22 marca 1922 r. abp Józef Teodorowicz ze Lwowa, poseł na Sejm Ustawodawczy, wygłosił w Radomiu odczyt „Kościół a Państwo”¹². Rywalizacja polityczna i polemiki były bardzo gwałtowne, co uwidoczniło się wiosną 1922 r. O zdobycie dogodnej pozycji przed wyborami zabiegały różne ugrupowania. 1 maja 1922 r. przez miasto przeszedł pochód robotników, w którym brało udział około 1,5 tys. manifestantów śpiewających *Międzynarodówkę*¹³. Zupełnie inny charakter miały obchody święta 3 Maja. O godz. 10 na ul. Piaski zaczęły gromadzić się chrześcijańskie organizacje społeczne. W sprawozdaniu wyliczono kolejno: Chrześcijańsko-Narodowe Stronnictwo Pracy „z ogromnym transparentem, za którym szli weterani miejscowego koła”, Chrześcijański Związek Inteligencji z Kresów, Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich, dziecięć Chrześcijańskich Związków Zawodowych (spośród nich sztandary niosły: Związek Służby Domowej, Garbarzy, Dozorców). Pod transparentem w barwach narodowych zgromadzili się członkowie Związku Młodzieży Polskiej. Do tych organizacji przyłączyli się członkowie PZK oraz Chrześcijański Związek Nauczycieli Szkół Powszechnych. Z kolei o godz. 10.30 na Placu Jagiellońskim gromadziły się „organizacje wolnych zawodów, przedstawiciele naszych władz, cechy, szkoły, skauci i skautki, sokoły, straż, Narodowa Organizacja Kobiet i inne”¹⁴. Mszę św. celebrował ks. prałat Kazimierz Sykulski, poseł na Sejm Ustawodawczy, w asyście miejscowego duchowieństwa. Kazanie wygłosił ks. Henryk Gierycz, miejscowy prefekt. Pochód przeszedł ulicami miasta. Na ul. Mariackiej przemawiał ks. dr Antoni Ręczajski, który podkreślał znaczenie Konstytucji 3 maja. Zaproponował przyjęcie rezolucji, które uchwalono¹⁵.

---

¹¹ Tamże, s. 118.

¹² Tamże, sygn. 21/100/481, s. 68.

¹³ Szerzej: tamże, sygn. 21/100/477, s. 156.

¹⁴ Tamże, s. 157.

¹⁵ Tamże, s. 157–158.

Z wielkim rozmachem zorganizowano poświęcenie sztandaru Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Radomiu (7–8 maja 1922 r.), na którą to uroczystość przybyły delegacje drużyn „Sokoła” z innych miast. O godz. 11.00 ks. Bronisław Ekiert, miejscowy prefekt, odprawił mszę św. w intencji „Sokoła”, a ks. prałat Sykulski wygłosił na Placu 3 Maja przemówienie, zaznaczając: „zbrodniarzem jest ten, kto dzisiaj rozdwaia jedność narodową lub działa wspólnie z wrogami Polski na jej szkodę”¹⁶.

14 maja 1922 r. w Resusie Rzemieślniczej odbył się zjazd delegatów Narodowo-Chrześcijańskiego Stronnictwa Ludowego z powiatów: radomskiego, kozienickiego, iłżeckiego, opatowskiego, sandomierskiego. Przybyło 840 delegatów, a wszystkich uczestników doliczono się blisko 1,5 tys. Obecni byli posłowie: Stefan Sołtyk, Karol Junga, Stefan Kaczmarek, Konstanty Kowalewski, ks. Kazimierz Sykulski, Franciszek Mazur i Stanisław Gumowski¹⁷. 2 czerwca 1922 r. poseł Antoni Harasz zorganizował wiec dla Chrześcijańskiego Związku Zawodowego „Praca”, na którym poruszał tematy ważne dla robotników (analogiczne spotkanie odbyło się 25 czerwca). Wielką aktywność wykazywali też posłowie innych ugrupowań¹⁸. Spotkania organizowano także na terenie powiatu. 22 czerwca 1922 r. o godz. 17 w Jedlińsku odbył się wiec, na który przybyli posłowie: Gumowski, Mazur oraz ks. Jan Naulewicz, proboszcz ze Stromca. Ten ostatni mówił o „powstaniu naszej Ojczyzny, o Naczelniku Państwa i o wyborach do Sejmu”, w których zamierzał kandydować¹⁹. Z kolei 17 lipca 1922 r. na wiecu PPS ostro atakowano nominowanego na premiera Wojciecha Korfatego, 22 lipca zaś odbył się wiec poparcia dla niego zorganizowany przez blok stronnictw narodowych²⁰.

Temat wyborów stał się aktualny po uchwaleniu Konstytucji (17 marca 1921 r.) i ordynacji wyborczej do nowego parlamentu (28 lipca 1922 r.)²¹. Naczelnik Państwa 18 sierpnia 1922 r. ogłosił, że wybory do Sejmu odbędą się w niedzielę 5 listopada, a do Senatu 12 listopada 1922 r.²² Równocześnie wyznaczono okręgi wyborcze, wśród nich nr 19, obejmujący powiaty: Radom, Końskie, Opoczno²³. Ugrupowania prawicowe występowały w tych wyborach w sojuszu pod nazwą:

¹⁶ W defiladzie brało udział wojsko. Ponadto odbył się mecz piłki nożnej, uroczysta akademicka i odczyty w sali Rady Miejskiej. Tamże, s. 158.

¹⁷ Tamże, s. 158–159.

¹⁸ Tamże, s. 262.

¹⁹ Tamże, s. 263.

²⁰ Tamże, s. 75–77.

²¹ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: Dz. Ust. RP) 1922 Nr 66 poz. 590.

²² Dz. Ust. RP 1922 Nr 66 poz. 593.

²³ Dz. Ust. RP 1922 Nr 66 poz. 590.

Chrześcijański Związek Jedności Narodu (ChZJN). Zawiązano go 16 sierpnia 1922 r., a główną rolę odgrywały w nim Związek Ludowo-Narodowy, Chrześcijańsko-Narodowe Stronnictwo Pracy (Chrześcijańska Demokracja) i Narodowo-Chrześcijańskie Stronnictwo Rolnicze. Kandydaci wystawieni przez ChZJN w wyborach znaleźli się na liście nr 8²⁴.

Temat przygotowań do wyborów przyciągał uwagę księży diecezji sandomierskiej. Mówiono o tym na kongregacji dziekańskiej w Sandomierzu 12–13 września 1922 r. Zalecano, by zgodnie z postanowieniem episkopatu duchowni w świątyniach ograniczyli się do odczytania odezwy biskupów w sprawie wyborów, „bez żadnych komentarzy, bez wskazywania osób lub list wyborczych”. Nie oznaczało to jednak, że zakazano udziału w kampanii wyborczej. W protokole z obrad czytamy:

Poza kościołem wszakże wolno nam i należy w trosce o dobro Kościoła i Kraju wziąć czynny udział w akcji wyborczej, a więc pouczać o doniosłości wyborów, zachęcać do głosowania, informować o kandydatach, względnie listach wyborczych, nawoływać do oddania głosu na kandydatów cieszących się opinią ludzi światłych, uczciwych, dobrych synów Kościoła i Ojczyzny, ostrzegać przed agitacją ludzi złych i przewrotnych, przed bałamuceniem ludzi różnymi obietnicami i kłamstwami. Tęgo nam kapłanom nikt zabronić nie może, do tego jako obywatele kraju i duszpasterze mamy prawo i obowiązek²⁵.

Analogiczne zarządzenia opublikowano już wcześniej w „Kronice Diecezji Sandomierskiej”, która docierała do wszystkich księży. Duchowni mogli poza kościołem pouczać, że „katolik nigdy, bez pogwałcenia sumienia, nie odda swego głosu na kandydata niegodnego mandatu poselskiego, nie pozwoli się przekupić lub obałamucić obietnicami, kłamstwami przewrotnych agitatorów”. Równocześnie przypomniano, że „zbytnio [...] w akcję wyborczą angażować się nie należy”²⁶. Specjalną odezwę w sprawie wyborów wydał też bp Marian Ryx, ordynariusz diecezji, który wzywał do uspokojenia namiętności politycznych i zachęcał do modlitwy za Ojczyznę. Zarządził też, by w dniu wyborów 5 i 12 listopada 1922 r. nabożeństwa odprawić przed godz. 9, by ułatwić wiernym udział w głosowaniu²⁷.

²⁴ T. Borowiec, *Udział duchowieństwa*, s. 100.

²⁵ Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu, Akta kongregacji księży dziekanów i dekanalnych od 1918 do 1925 r., Protokół z kongregacji dziekańskiej w Sandomierzu z 12 i 13 IX 1922, pkt. 26.

²⁶ „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 14 (1921), nr 12, s. 192.

²⁷ B. Stanaszek, *Duchowieństwo*, s. 425

Kampania wyborcza ChZJN w okręgu wyborczym nr 19

POWIAT RADOMSKI

Według ocen starosty radomskiego rozkład poparcia dla ugrupowań politycznych w powiecie we wrześniu 1922 r. przedstawiał się następująco: ChZJN miało 40% zwolenników w Radomiu i 40% w powiecie, PPS odpowiednio – 13% i 10%, PSL „Piast” – 7% i 30%, PSL „Wyzwolenie” – 3% i 10%, NPR – 10% i 4%, Żydzi – 20% i 5%²⁸. Informacje na temat działań ChZJN zamieszczało prawicowe „Słowo Radomskie”. Wynikało z nich, że 24 września na ogólnym zebraniu Komitetu ChZJN w Resursie Obywatelskiej ustalono listę 14 kandydatów z okręgu wyborczego nr 19. Na 6. miejscu znalazł się ks. Stanisław Koprowski, proboszcz z Chlewiska w powiecie koneckim²⁹.

Kolejne sprawozdania starosty radomskiego potwierdzały, że znaczącą aktywność wykazywały partie prawicowe. Ogółem na ternie powiatu odbyło się 27 wieców wyborczych ChZJN (por. tab. 1). Niektóre z nich gromadziły duże grupy osób. Przykładowo w wiecu w miejscowości Jastrząb (15 października) uczestniczyło 1000 osób, w Radomiu na Placu 3 Maja (22 października) – 1000, w Wierzbicy (8 października) – 1500, w Skaryszewie (8 października) – 600. Ponad połowa wieców odbywała się w niedziele (16), kilka zorganizowano na placach w pobliżu kościoła (Mniszek, Zakrzew, dwukrotnie Wieniawa), ale trudno się temu dziwić, gdyż w małych miejscowościach brakowało odpowiednich miejsc na odbycie zgromadzeń. W Radomiu wiece zwoływano w lokalu chadecji przy ul. Trawnej 3, ale też na Placu 3 Maja. Podczas wieców krytykowano działania innych ugrupowań, zwłaszcza lewicy, obwiniając je o różne zaniedbania i błędne, szkodliwe dla kraju decyzje (por. tab. 1).

²⁸ APK, UWKI, sygn. 21/100/481, s. 80.

²⁹ *Lista kandydatów do Sejmu Chrześcijańskiego Związku Jedności Narodowej, Komitet Wyborczy Radom – Kielce – Opoczno, „Słowo Radomskie” 1 (1922), nr 134, z 27 września, s. 2.* O zgodę na wpisanie ks. Koprowskiego na listę kandydatów zwrócił się 26 września 1922 r. do bp. Mariana Ryxa Komitet Wyborczy ChZJN w Radomiu. Ordynariusz udzielił zezwolenia osobiście podczas pobytu w tym mieście. Ks. Koprowski na swoją kandydaturę patrzył realistycznie: „nie posłem, a dekorującym kartę wyborczą będę, jako w ich przekonaniu popularny ksiądz”. Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu, Akta personalne ks. S. Koprowskiego, List ks. S. Korpowskiego do kurii z 24 IX 1922. Zapewne zaangażowanie polityczne doprowadziło do sporych napięć w Chlewiskach, skoro ks. Koprowski 1 listopada 1922 r. zwracał się do kurii o przeniesienie na inną parafię, deklarując: „może następca zaprowadzi spokój”. Jednak do kurii wpłynęło kilka listów w jego obronie, opatrzonych bardzo licznymi podpisami parafian. Tamże, korespondencja z 25–30 XI 1922.

Tabela 1. Wiece wyborcze ChZJN w powiecie koneckim w 1922 r.

Data	Miejsce, godzina	Liczba uczestników (ok.)	Zwołujący wiec, przebieg, przypuszczalne poparcie dla ChZJN w miejscowości	Źródło
1	2	3	4	5
30 września (sobota)	Skaryszew	50	Franciszek Mazur ze Stronnictwa Ludowo-Narodowego i prof. J. Jensch z Narodowej Demokracji. Krytykowano Naczelnika Państwa, gdyż „jest socjalistą i stronnictwa lewicowe popiera”. Mówcy twierdzili, że za dużo stanowisk w urzędach państwowych zajmują Żydzi. Krytykowano reformę rolną, ustawę o ochronie lokatorów, a także przebieg parcelacji na Kresach. Mazur krytykował PSL i obwinał lewicę za spadek wartości polskiej waluty. Stanisław Ostrowski ze Skaryszewa przerwał wystąpienie Jenscha i bronił Naczelnika Państwa, że „głowy Państwa, choćby najgorszej, nie wolno krytykować”. Poparcie 60%	s. 125
2 października (poniedziałek)	Radom, Trawna 3 (sala chadeków)	100	Przemawiali: prof. Matuj, prof. Paluszynski, robotnik Kanclerz	s. 82
5 października (czwartek)	Radom ul. Trawna nr 3, godz. 19.30-20.15	60 kobiet	Zwołała Piechotka, prelegentka z Warszawy. Uczestniczyły służące i robotnice fabryczne. Krytykowano stronnictwa lewicowe za wprowadzenie bezładu w państwie. W wyborach „każda dobra Polka, miłująca swoją Ojczyznę winna głosować na listę nr 8” 40% poparcia	s. 18
6 października (piątek)	Radom, sala Chrześcijańskiej Demokracji, ul. Trawna 3, godz. 18.30-20.30	500	Przemawiało 7 mówców, m.in. ks. A. Ręczajski. Zebrani wyrazili zaufanie klubowi poselskiemu ChD, poparli kandydaturę Wojciecha Korfantego, zobowiązali się głosować na listę nr 8. Prelegenci krytykowali teorię Marksa „stosowaną przez partie lewicowe”. Zapowiadano zmianę niektórych zapisów Konstytucji. Mecenas Niedźwiedziński chwalił rząd Paderewskiego, Michalskiego i Skirmuta, gdyby	s. 19

1	2	3	4	5
8 października (niedziela)	Mniszek, obok kościoła, godz. 13–15		„trwały nadal, nie byłoby takiej drożyzny jak obecnie”. Przemawiał robotnik, który wystąpił z PPS i popierał listę nr 8. Ks. A. Ręczajski zaprosił na kolejne zebranie za tydzień	s. 137
8 października	Skaryszew	600	Inż. Morawski. Nie zgłoszono wiecu, a ponieważ od najbliższego posterunku odległość wynosi 7 km, nie było policji	s. 127
8 października	Kuczki Kolonia w lokalu szkolnym, godz. 14–18		Posel F. Mazur. Mówcy krytykowali Konstytucję. Apelowali o głosowanie za listą nr 8, co uchwalono	s. 128
8 października	Wierzbica, godz. 14	1500	Ks. Tadeusz Malewski z parafii Kuczki. Poparcie 30%	s. 129
8 października	Zakrzów (dwór), godz. 14–16	200	Józef Jentz, profesor gimnazjum z Radomia	s. 130
14 października (sobota)	Jedlińsk, remiza strażacka, godz. 18–20	100	Marceli Wieloch. Na wiecu byli Jan Herniczek, właściciel Chronowa i ks. Józef Kaczmarczyk, miejscowy proboszcz, członkowie ChZiN. Wiec odbył się spokojnie. Poparcie 5%	s. 141
15 października (niedziela)	Błotnica, sklep spółdzielczy, godz. 13–16	300	Posel Stefan Sołtyk. Poparcie 80%	s. 131
15 października	Jastrząb, gmina Rogów	1000	Posel Stefan Sołtyk. Lewicę obwiniano za złe wprowadzenie reformy rolnej. Wiec był burzliwy, gdyż przeciwnicy z „Wyzwolenia” i „Piasta” przeskadzali postowi. Poparcie 60%	s. 133
			K. Mrozowski, technik z Radomia. Mówił o religii, reformie rolnej, szkołach. Prof. Urbański wzniósł okrzyk: „Niech żyje religia!”. Przebieg spokojny. Poparcie 4%	

1	2	3	4	5
15 października	Kolonia Piotrowice na placu Heleny Przedwojewskiej, godz. 14–15		Poseł Franciszek Mazur. Mówił: „Stronnictwo to, do którego poseł Mazur należy, nie jest burżuazyjne, jak mówią, lecz umiarkowane, do którego należą włościanie, robotnicy i panowie i takowe pracuje nad tym, aby w Polsce było dla każdego dobrze”. Poparcie 40%	s. 135
15 października	Wieniawa przed kościołem, godz. 14	200	Zwołał poseł Stanisław Gumowski z Przytyka. Wiec burzliwy, protestowali sympatycy PSL. Poparcie 40%	s. 139
21 października (sobota)	Radom w sali ChD, ul. Trawna 3, godz. 18.45	300	Zygmunt Elmrich. Mówca „krytykował rządu lewicowe, czterwone”; inny wzywał, by nie dopuścić ślubów cywilnych; wznosił okrzyk na cześć Korfanteo i ChD	s. 143
22 października (niedziela)	Orońsko, szkoła		Jan Fądziała. Poparcie 50%	s. 145
22 października	Zakrzew koło kościoła parafialnego o godz. 13	600	Franciszek Urbański, profesor gimnazjalny z Radomia. „Mowy wywarły na zgromadzonych dodatnie wrażenie”. Zwolenników 17%	s. 147
22 października	Wolanów, szkoła, godz. 13–16	50	S. Gumowski z Przytyka. Zapadła uchwała o założeniu kółka ChZJN w wiosce. Poparcie 8%	s. 149
22 października	Radom Glinice, godz. 13–14	400	Jan Gołębiowski. Kilku mówców z ChZJN. Dało się zauważyć zwolenników PPS, PSL „Wyzwolenie” i komunistycznego Związku Proletariatu Miast i Wsi, ale nie udało się im zakłócić zebrania	s. 151
22 października	Radom, Plac 3 Maja, godz. 13	1000	Przemawiał Zygmunt Emerlich i Jan Paluszynski. Wiec zakłócili sympatycy PPS	s. 153
22 października	Zastronie, gmina Orońsko, lokal wdowy Józefy Kępas	600	Poseł ks. K. Sykulski. Zachęcał obecnych, by głosowali na listę nr 8, „ponieważ w innych partiach są Żydzi”. Poparcie 25%	s. 155

1	2	3	4	5
27 października	Ruda Wielka, szkoła, godz. 18–23	400	Ks. Sykulski, poseł. Krytykował „działalność partii lewicowych i agi- tował, aby głosowano na listę nr 8”. Poparcie w miejscowości 90%	s. 157
29 października (niedziela)	Wieniawa, plac publiczny przed kościołem, godz. 13	500	Stanisław Guniewski z Kłudna, gmina Wieniawa. Mówca tłumaczył, na czym polegają różnice między prawicą a lewicą. Oczekał odezwę posła – ks. Sykulskiego – z wezwaniem do głosowania na listę nr 8. Rozdano gazety i odezwę. 60% zwolenników	s. 161
30 października (poniedziałek)	Skaryszew, szkoła, godz. 17–19	400	Poseł Sołtyk. Mówca zarzucał, że w sejmie lewica łączy się stale z „Żydami, Niemcami”. Poparcie 60%	s. 159–160
3 listopada (piątek)	Jeżowa Wola, gmina Kowala, godz. 18–20	300	Poseł ks. Sykulski. Złożył sprawozdanie z prac sejmiku i objaśniał listy wyborcze. Poparcie 15%	s. 165
4 listopada (sobota)	Wolanów, przed urzędem gminy i w szkole, godz. 14–17	150	Poseł Stanisław Gumowski z Przytyka. Poparcie 30%	s. 163
10 listopada (piątek)	Radom, Resusa Rzemieślnicza, ul. Kilińskiego 15, godz. 18.30–20.30	500	Przemawiał m.in. Maciej Glogier, były prezes Sądu Okręgowego w Radomiu, kandydat na senatora z listy nr 8 oraz poseł Sołtyk. Ks. Sykulski przemawiał krótko – na temat wiary, szkół, nauczycieli, o celach stronnictwa i zachęcał do głosowania na listę nr 8	s. 83

Źródło: APK, UWKI, sygn. 21/100/427, *passim*.

Intensywna kampania prowadzona przez prawicę niewątpliwie przynosiła pozytywny skutek. W sprawozdaniu za listopad 1922 r. starosta stwierdzał jednoznacznie: „Wpływy Związku Jedności Narodowej z każdym dniem wzrastają”³⁰. Jakąś rolę w sukcesie ChZJN odgrywali duchowni, ale bezpośrednio w wiecach brało ich udział jedynie czterech i były to przypadki sporadyczne. Niewielką aktywnością wykazywał się ks. Kazimierz Sykulski, poseł Sejmu Ustawodawczego, który od 10 stycznia 1921 r. był proboszczem parafii Opieki NMP w Radomiu³¹. Zważywszy na pełnioną przez niego funkcję parlamentarną, obecność na zaledwie trzech zebraniach przedwyborczych świadczy o rezygnacji z ubiegania się o ponowny wybór. Mogło na to wpłynąć objęcie jednej z najważniejszych parafii w diecezji, co w praktyce uniemożliwiało łączenie pracy duszpasterskiej z aktywnością polityczną. Ksiądz Sykulski zwołał wiec ChZJN w Zastroniach, gmina Orońsko (22 października) i Jeżowej Woli, gmina Kowala (3 listopada). Przemawiał także na wiecu w Resursie Rzemieślniczej w Radomiu (10 listopada). Ksiądz Tadeusz Malewski z parafii Kuczki zwołał wiec w Kuczkach Kolonii (8 października). Z kolei ks. Józef Kaczmarczyk, proboszcz w Zakrzowie, przemawiał na wiecu w miejscowym dworze (8 października), a na wiecu w Radomiu (6 października) w lokalu chadecji pojawił się ks. Antoni Ręczajski, co było zupełnie naturalne w związku z pełnioną przez niego funkcją sekretarza generalnego Związku Stowarzyszeń Robotników Chrześcijańskich³². Brał on również udział w wiecach w innych rejonach diecezji sandomierskiej³³. Bezpośrednie zaangażowanie duchownych w organizowanie zebrań przedwyborczych było więc w powiecie niewielkie.

Zdarzało się, że zebrania organizowane przez ChZJN bywały burzliwe, co wynikało z przybycia działaczy innych ugrupowań, którzy usiłowali je rozbić. Na wiecu w Wierzbicy (8 października) „słuchacze przeważnie byli ze stronnictwa PSL, więc przeszkadzali mówcom z innych stronnictw podczas wygłaszania

³⁰ APK, UWKI, sygn. 21/100/478, s. 14-15.

³¹ B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 4, S–Ż, *biskupi i uzupełnienia*, Sandomierz 2019, s. 108–110; *Życie i działalność księdza Kazimierza Sykulskiego*, red. K. Zemła, G. Miernik, Skarżysko-Kamienna 1999, *passim*.

³² B. Stanaszek, *Duchowieństwo*, s. 431–433; B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 3, M–R, Sandomierz 2017, s. 226–227.

³³ Np. w Zwoleniu (19 września), gdzie wzywał do stworzenia „jednolitego frontu narodowego”, i w Tczowie (20 września), krytykując „lewicową gospodarkę” w Polsce. „Słowo Radomskie” 1 (1922), nr 137, z 30 września, s. 3.

mów³⁴. W Błotnicy (15 października) działacze z „Wyzwolenia” i „Piasta” przeskadzali posłowi Stefanowi Sołtykowi, chociaż w gminie szacowano liczbę zwolenników ChZJN na około 60%³⁵. Przypadki takie wystąpiły w wielu innych miejscowościach (np. Wieniawa – 15 października). Zdarzało się, że agitatorzy nie potrafili trafić do słuchaczy, co osłabiało wpływy partii. Tak zdarzyło się w Orońsku (22 października), gdzie „włościanie zgromadzeni nie byli uświadomieni o żadnym stronnictwie”, ale argumentacja Jana Fądziewicza przyniosła odwrotny skutek – doszło do polemiki z przybyłymi z Radomia członkami PPS: „Mówca Jan Fądziewicz z zawodu szewc przez swoją nieogłędą mowę nie zjednał sobie zwolenników i nie pomógł swojemu stronnictwu, a raczej popsuł sytuację” – przerwano mu wystąpienie i nie dopuszczono powtórnie do głosu³⁶. Do polemik z działaczami PPS doszło również na wiecu w Radomiu na Placu 3 Maja (22 października). Kiedy prelegenci z ChZJN krytykowali program socjalistów, ich zwolennicy wznosili okrzyki „Precz z mówcą”. Wiec został z tego powodu rozwiązany. Większa część zebranych odśpiewała *Rotę*, a członkowie i sympatycy PPS zaintonowali *Czerwony sztandar*, „lecz w końcu słychać było tylko *Rotę*”, co świadczyło o przewadze sympatyków prawicy (podobnie jak okrzyki: „Niech żyje lista nr 8”)³⁷.

Ataki wymierzone w duchownych stanowiły jeden ze sposobów walki politycznej. 21 września na wiecu PPS w Radomiu (Nowy Świat) poseł Norbert Barlicki w ostrej formie krytykował działalność „fioletowego i czarnego kleru występującego ze strony burżuazyjnej reakcji działając[ej] za bankierskie i obszarnicze pieniądze w celu zgniecenia robotnika, podporządkowania go pod swe wyłączne zamiary”. Mówca twierdził jednak, że „robotnik uświadomiony nie pójdzie już na piękne słówka rzucane z ambon przez kler, robotnik zorganizowany zrozumiał, iż walczyć musi z bandą wyzyskiwaczy, nie pozwoli się tumanić”. „Burżuazja chce panować z biskupami, dlatego też stworzyli, a raczej chcieli stworzyć Senat Biskupi, jednakże my PPS nie dopuściliśmy do takiego Senatu, a w przyszłości zupełnie postaramy się o to, by ten wrzód, ten garb w Państwie usunąć”. Jednocześnie poseł krytykował ustrój bolszewicki w Rosji. Józef Grzeczmarowski z PPS zaatakował ChZJN: „*Ch-Je-Ny* rządzą w fabrykach wiece, agitując robotników na swe listy, wobec czego wy towarzysze musicie się tłumnie stawiać na każdy wiec Chjen i rozbijać wiece, nie pozwalając dojść do słowa”. Apelował: „2 października w fabryce »Nowość« nie dopuście do słowa ks. Ręczajskiego i wiec stłumcie”.

³⁴ APK, UWKI, sygn. 21/100/427, s. 129.

³⁵ Tamże, s. 131.

³⁶ Tamże, s. 139.

³⁷ Tamże, s. 153.

Wypowiedź słuchacze nagrodzili brawami, a w wiecu uczestniczyło 300 osób. Jednak choć PPS miał zwolenników wśród robotników, brakowało mu poparcia w innych warstwach³⁸.

Nie tylko partie lewicowe próbowały rozbijać wiece ChZJN. Zdarzały się też przypadki odwrotne. W Wyśmierzycach 15 października podczas wiecu zwołanego przez Klub Rad Ludowych Paweł Lasota agitował za listą nr 6, atakując równocześnie listę nr 8, która jest „endecka, szlachecko-żydowsko-bolszewicka”, a jej zwolennicy „chcą do przyszłego sejmu nabrać Niemców, bolszewików i eksceleńcji galicyjskich po Franciszku Józefie”. Z kolei zwolennicy Rad Ludowych dążyli, by wybrać na prezydenta Józefa Piłsudskiego (obecni wzniesli okrzyk: „Niech żyje Józef Piłsudski”). Jednak w trakcie wiecu na plac wmaszerowała orkiestra – 12 muzyków i 30 strażaków w mundurach. Kapelmistrz Antoni Wiśniewski, zarazem zastępca komendanta straży, oświadczył, że „mieszkańcy tutejszego miasta nie życzą sobie żadnego wiecu, ponieważ mają święto (odpust), po czym zaszły przemowy między strażą ogniową a mówcą Pawłem Lasotą, przy czym muzykanci zaczęli grać na instrumentach i publiczność gwizdać, utrudniając mówcy”. W końcu strażacy „wraz z miejscowymi obywatelami przystąpili do wozu, na którym znajdował się mówca i chcieli takowy przewrócić, lecz organa policji do tego nie dopuścili”. Dalszym ekscesom zapobiegła interwencja funkcjonariuszy (przodownik i 4 policjantów). Wiec rozpoczął się o godz. 13.45 i został rozwiązany przez przewodniczącego o godz. 16.45. Pod koniec uczestniczyło w nim 800 osób, ale mówca nie miał na nich wpływu³⁹.

POWIAT KONECKI

Udział duchowieństwa w kampanii wyborczej w powiecie koneckim był znaczący. Ugrupowania prawicowe miały tu ugruntowaną pozycję, ale też dysponowały funduszami na działalność. Chrześcijański Związek Jedności Narodowej zorganizował w powiecie 27 wieców⁴⁰. Ich największe nasilenie, co zrozumiałe, przypadało na październik. Odbywały się w różne dni tygodnia, ale aż po 6

³⁸ Tamże, s. 167–168.

³⁹ Tamże, s. 87.

⁴⁰ Jednak nie wszystkie wiece zostały odnotowane w materiałach wysyłanych przez starostę do wojewody. Przykładowo 20 września odbył się wiec w Kazanowie z udziałem ks. dr. Antoniego Ręczajskiego, który mówił o potrzebie stworzenia obozu narodowego. Wywołało to opór ze strony zwolenników PSL „Wyzwolenie”. Spotkanie odbywało się pod gołym niebem i trwało, mimo deszczu, dwie godziny; „Słowo Radomskie” 1 (1922), nr 137, z 30 września, s. 3.

przypadło na niedzielę i wtorek, 5 w środę, po 3 w czwartek i sobotę, po 2 w poniedziałki i piątki. Miejscem zebrań były place publiczne (rynek, plac przed urzędem gminy, targowiska), szkoły, lokale straży ogniowych stowarzyszeń, sale kinowe (Kamienna), place przy kościele czy cmentarzu (Miedzierza, Lipa). Frekwencja na zebraniach najczęściej mieściła się w przedziale 200–500 osób. Niektóre były znacznie większe – przykładowo w Końskich (1 października) liczbę uczestników szacowano na 2 tys., w Miedzierzy (1 listopada) na 1 tys., w Szydłowcu (1 października) na 1,6 tys. W tym ostatnim mieście wiece ChZJN urządzano dwukrotnie, podobnie jak w Przedborzu (16 i 22 października). Najczęściej na wiecach pojawiał się dr Tadeusz Mendys, były inspektor szkolny w Końskich, będący aktualnie wizytatorem szkół w Brześciu, który kandydował na posła z ramienia ChZJN.

W organizację kilkunastu wieców aktywnie włączali się duchowni. Jednak dotyczyło to jedynie kilku księży z powiatu - szczególną aktywnością wyróżnił się ks. Bronisław Szczygielski, proboszcz parafii w Pilczycy, który zwołał 6 wieców w miejscowościach: Mnin (23 września), Góry Mokre (30 września), Dobromierz (13 października), Stanowiska (14 października), Stanowiska, Łączyna Wola (14 października). Z kolei o ks. Zygmunt Krysiński, prefekt w Końskich, zwołał zebrania przedwyborcze w Modliszewicach (3 października), Rudzie Malenickiej (5 października), Radoszycach (10 października), Gowarczowie (19 października) i Lipie (26 października). W Przedborzu wiec zwołał miejscowy proboszcz ks. Walenty Skarżyński, w Pilczycy ks. Antoni Roszkowski, student Uniwersytetu Poznańskiego, pochodzący z pobliskiego Żarnowa, w Chlewiskach tamtejszy organista Wojciech Wojciechowski. W sumie 4 księża byli organizatorami lub współorganizatorami 14 wieców ChZJN, co stanowi blisko połowę (por. tab. 2). Księża zwykle wygłaszali przemowy do zgromadzonych – w sumie takich przypadków odnotowano kilkanaście. Wystąpienia te na ogół nie wywoływały większych emocji, choć bywało, że słuchacze nagradzali je brawami. Nie brakowało też polemik ze strony sympatyków innych partii. W Szydłowcu (24 października) ks. Stanisław Koprowski, proboszcz z Chlewisk, „przedstawił przykład Rosji sowieckiej, jako przykład odłączenia Kościoła od polityki, podkreślając, że Kościół podtrzymuje narodowe tradycje”. O dużym poparciu słuchaczy dla haseł ChZJN świadczyła wypowiedź burmistrz miasta, który „wobec niewątpliwości przejścia do Sejmu dra Mendrysa, prosił, aby tenże będąc posłem, pamiętał o potrzebach miasta Szydłowca” (starosta szacował poparcie dla ChZJN na 60–70%)⁴¹.

⁴¹ Tamże, sygn. 21/100/420, k. 66.

Tabela 2. Wiece wyborcze ChZJN w powiecie koneckim w 1922 r.

Data	Miejsce, godzina	Liczba uczestników (ok.)	Zwołujący wiec, przebieg, przypuszczalne poparcie dla ChZJN w miejscowości	Źródło
1	2	3	4	5
23 września (sobota)	Mnin	2000	Ks. Bronisław Szczygielski, proboszcz parafii w Pilzycy, dr Tadeusz Mendrys	k. 14
29 września (piątek)	Pilzycza	600	T. Mendrys i ks. Antoni Roszkowski, student Uniwersytetu Poznańskiego (ChD)	k. 25
30 września (sobota)	Góry Mokre w szkole, godz. 20–22	b.d.	T. Mendrys oraz ks. Szczygielski, proboszcz parafii Pilzycza. Mendrys oskarżał posłów lewicowych, „socialistów i »Wyzwoleńców«, że chcą, by religia upadła”. Proboszcz mówił wyjącznie o religii i przeciw „Wyzwoleńcom”	k. 19
1 października (niedziela)	Czermno, godz. 16.30	160	Wiec burzliwy, zwolenników ND 30%	k. 45
1 października	Końskie, sala straży ogniowej, godz. 14	2000	Związek Robotników Chrześcijańskich z Końskich (ChZJN). Przemawiali: poseł Stefan Sołtyk i T. Mendrys. Odpiewano <i>Rotę</i>	k. 71
1 października	Szydłowiec, rynek przed magistratem, godz. 12.30–15	1600	Czesław Antecki z Szydłowca. Kilku mówców. Przemawiali też przedstawiciele PPS	k. 67
3 października (wtorek)	Modliszewice, gmina Końskie, godz. 19–23	200	Dr Zbrożek, nauczyciel oraz prefekt z gimnazjum w Końskich*	k. 41.
4 października (środa)	Kazanów, godz. 13	b.d.	Pawłowski z ND oraz Janik i Lasota z „Piasta”	k. 39

1	2	3	4	5
4 października (środa)	Kamienna, sala kino-teatru Michaliny Ziółkowskiej, ul. Staszica	500	Prezes Turcji ze Stronnictwa Chrześcijańsko-Ludowego w Kamiennej. Poparcie w mieście 60%	k. 52
4 października (środa)	Radoszyce, podczas jarmarku, przemawiali z balkonu domu Pietrusiewiczza	200	T. Mendrys. Mówca apelował, by „wybrać do nowego sejm ludzi z wiarą katolicką”. Wskazywał, że Konstytucja daje możliwość wyboru na prezydenta osoby innej narodowości. Apelowal o starania, by w szkołach uczyło polskie nauczycielstwo	k. 24
5 października (czwartek)	Ruda Maleniecka, godz. 10–11, 19–23	200	Ksiądz prefekt z Końskich. Narodowa Demokracja	k. 44–46
8 października (niedziela)	Miedzierz, cmentarz kościelny, godz. 13–15	1000	T. Mendrys. Dobry odbiór ludności	k. 22
10 października (wtorek)	Przedbórz, przy ul. Mostowej „na placu końskiego targowiska” godz. 14–17	300	Stefan Moskwa, instruktor ChZJN, były porucznik 31 pp w Końskich. Większość obecnych poparta listę 8	k. 56
10 października	Radoszyce, godz. 14–16	b.d.	Ks. Zygmunt Krysiński z Końskich, Tadeusz Mierzwiński, prof. gimnazjum. CHZJN. Poparcie w miejscowości 60%	k. 55
12 października (czwartek)	Kamienna ul. Staszica, sala „iluzjonu”, godz. 19	300 kobiet	Związek Kobiet Stronnictwa Chrześcijańsko-Ludowego, przewodniczący, prefekt w Kamiennej**. Przemawiała „p. Wronska, dyrektorka gimnazjum w Radomiu”. Podkreślała, że ważne znaczenie ma wpływ kobiet na mężów, by bronili wiary katolickiej i głosowali na listę nr 8	k. 27

1	2	3	4	5
13 października (piątek)	Dobromierz, budynek szkoły, godz. 20	60	T. Mendrys. Głos zabierał proboszcz z Pilczycy	k. 26
14 października (sobota)	Stanowiska, godz. 18, Łączyna Wola, godz. 21	60 i 80	T. Mendrys. Przemawiał również proboszcz parafii Pilczyca – „sta- wał silnie przy zasadach wiary Chrystusowej i popierał przedmiotową p. Mendrysa”. Poparcie 60%	k. 53
16 października (poniedziałek)	Przedbórz, sala straży ogniowej, godz. 19	300	Ks. Walenty Skarżyński, miejscowy proboszcz. Przemawiał dr Ta- deusz Mendys, krytykował socjalistów i PSL „Wyzwolenie”, przyjęty „burzą oklasków”. Chciał zabrać głos przedstawiciel PSL „Wyzwole- nie”, ale nie pozwolono mu	k. 62
19 października (czwartek)	Gowarczów, szko- ła, godz. 20–25	500	Adam Bankowski z Gowarczowa. Przemawiał ks. Stanisław Ko- prowski z Chlewisz, ks. prefekt Krysiński, Zborzek i nauczyciel Nie- nanowski z Końskich	k. 60
22 października (niedziela)	Przedbórz, sala straży ogniowej, godz. 17,30	100	Nauczyciel miejscowej szkoły Ludwik Tomczyński. Był delegat PSL „Wyzwolenie”. Wywiązała się polemika	k. 58
23 października (poniedziałek)	Kamienna, sala Towarzystwa Gimnastycznego „Sokol”, godz. 19	2000	Postowie: Stefan Soltyk, Stefan Falkowski i ks. K. Sykułski. Poparcie w mieście ok. 60%	k. 28
24 października (wtorek)	Sadek, gm. Szydło- wiec, szkoła, godz. 19	50	Dr Tadeusz Mendrys. Sluchacze byli „zadowoleni”	k. 63
24 października	Wola Korzeniowa, szkoła, godz. 18	30	Dr T. Mendrys	k. 64
24 października	Szydłowiec, szkoła godz. 19	60–70	Dr T. Mendrys. Przemawiał ks. Stanisław Koproński z Chlewisz i Ignacy Ziółkowski z Szydłowca. Poparcie 60–70%	k. 66

1	2	3	4	5
26 października (środa)	Lipa przed kościo- łem, godz. 14–15.	200	Ks. prefekt Zygmunt Krysiński i Tadeusz Mendrys	k. 48
29 października (niedziela)	Miedziera na placu przed kościółem, godz. 13–14.15	1000	Stefan Kominiek z Końskich. Przemawiał też Antoni Sykulski	k. 30
1 listopada (środa)	Chlewiska, godz. 14	1800	Wojciech Wojciechowski, organista z Chlewisk. Przemawiał ks. prał. Stanisław Koprowski z Chlewisk, sympatyk ChZJN i Kazi- mierz Tryburski z Radomia z PPS	k. 69

Źródło: APK, UWKI, sygn. 21/100/420, *passim*.

* W źródle podano jego nazwisko jako „ks. Mierzanowski”. Jednak w diecezji sandomierskiej nie było duchownego o takim nazwisku, a w Końskich prefektem gimnazjum był wówczas ks. Ignacy Kwaśnik. Sympatyzował on z Narodową Demokracją. Z kolei prefektem w szkołach powszechnych był ks. Zygmunt Krysiński i zapewne o niego tu chodzi. Por. B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 2, *H–L*, Sandomierz 2015, s. 161, 183.

** W źródle nazwisko zostało przekręcone: „ks. Senichulski”. Jednak nie było takiego duchownego w diecezji. Być może chodziło o ks. Sykulskiego, proboszcza parafii Opieki NMP w Radomiu i posła do Sejmu Ustawodawczego. Por. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 4, Sandomierz 2019, s. 108–109.

Na wiecu w Gowarczowie byli obecni dwaj duchowni (ks. Stanisław Koprowski i ks. Zygmunt Krysiński). W meldunku czytamy, że księża wprost zachęcali do głosowania na listę nr 8, a „ludność, przeważnie katolicka, należy z osady Gowarczów do powyższego Stronnictwa, tj. ChZJN”⁴². W Chlewiskach (1 listopada) miejscowy proboszcz ks. Stanisław Koprowski „zbijał hasła lewicy i zachęcał do głosowania na listę nr 8”⁴³. W Mnie (23 września) ks. Bronisław Szczygielski mówił, że obowiązkiem wyborców jest staranie, by „jak najmniej Żydów było w Sejmie” i aby „niewiele słuchali agitatorów z partii »Wyzwolenie«”. Z kolei ks. Stanisław Kopeć, wikariusz z Przedborza krytykował działaczy „Wyzwolenia”, którzy składają obietnice bez pokrycia⁴⁴. W Radoszycach (10 października) ks. Zygmunt Krysiński z Końskich zachęcał, by ludność wybierała do sejmu ludzi „z wiara katolicką, a nie innych narodowości i innych wyznań”. Apelowal, by „nie słuchać stronnictwa »Wyzwolenie«, które obiecuje dać darmo po 7 morgów ziemi dla każdego mieszkańca i takiej nie mają i ludność chcą wyzwolić, ale tylko od wiary katolickiej i za pieniądze żydowskie chcieliby agitować i doprowadzić naród, aby Rzeczypospolita była bez wyznania i bez granicy”. Wiec był bardzo spokojny, a o akceptacji słuchaczy dla usłyszaných słów świadczył komentarz policji: „zakończony oklaskami i zadowoleniem słuchaczy”. Poparcie w miejscowości dla ChZJN szacowano na 60%⁴⁵.

Największą aktywnością na wiecach wyróżniał się dr Tadeusz Mendrys, kandydat na posła. W Dobromierzu (13 października) krytykował PSL „Wyzwolenie”, Stapieńczyków, PPS, że „podrywają wiarę rzymskokatolicką”, „usunęli krzyż z sejmowej sali, przeforsowali to, aby usunąć z poprzedniej konstytucji słowa: W imię Boga Wszchemogącego w Trójcy Świętej jedynego”, a tylko same słowa „W imię Boga Wszchemogącego”. Dowodził, że partie te są ściśle związane z Żydami i Niemcami”, Polak zaś ma bronić zasad religii chrześcijańskiej, gdyż „ona jest podwaliną miłości chrześcijańskiej w narodzie polskim”. Krytykował też „piastowców”. W sukurs pośpieszył mu proboszcz z Pilczycy, który stwierdził, że „jako ksiądz musi twardo stać, bronić zasad wiary Chrystusowej, której zaczynała się w byłym sejmie dziać krzywda”⁴⁶.

Wiece ChZJN grupowały zwolenników tego ugrupowania, a innych poglądów nie tolerowano. W Przedborzu (16 października) dr Tadeusz Mendrys, w obecno-

---

⁴² Tamże, k. 60.

⁴³ Tamże, k. 69.

⁴⁴ Tamże, k. 14.

⁴⁵ Tamże, k. 55.

⁴⁶ Tamże, k. 26.

ści miejscowego proboszcza ks. Walentego Skarżyńskiego, krytykował socjalistów i PSL „Wyzwolenie”, a jego wystąpienie przyjęto burzą oklasków. O głos dopominał się przedstawiciel PSL „Wyzwolenie”, ale nie pozwolono mu przemówić⁴⁷. W Pilczycy (29 września) dr Mendrys apelował, by nie dopuścić do usunięcia krzyży ze szkół, „jak uczynili to w Sejmie”. Zachęcał, by wybrać do Sejmu „dobrych ludzi z wiary naszej”. Obecny na wiecu ks. Antoni Roszkowski stwierdził, że „im mniej będzie stronnictw, tym mniej urzędników”. Głos zabrał również Tadeusz Popęda z Woli Skuckiej, członek PSL „Wyzwolenie”, który krytykował księży, ale jego wystąpienie zostało przerwane. Komendant posterunku w Radoszycach notował: „Z początku wiec był spokojny, dopiero gdy mówił Tadeusz Popęda na księży, został przez nieznanego osobnika z mównicy (muru kościelnego) zrzucony i wówczas wiec się rozszedł”. Policjanci odprowadzili agitatora za wieś, „żeby mógł odjechać”. Według szacunków policji sympatie polityczne w wiosce miały się rozkładać następująco: 20% PSL „Wyzwolenie”, 80% Chrześcijańska Demokracja⁴⁸. Do przepychanek doszło na wiecu ChZJN w Kamiennej (4 października) w sali kinoteatru Michaliny Ziółkowskiej. Przedstawicielowi PPS odmówiono głosu, co skutkowało awanturą – o mało nie doszło do bójki, a zgromadzenie zostało rozwiązane⁴⁹.

Czasem jednak na wiece ChZJN przychodziło wielu przeciwników tego ugrupowania. Wyróżniający się liczną frekwencją kolejny wiec w Kamiennej (23 października) w sali Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” zgromadził około 2 tys. osób, przybyli nań 3 posłowie prawicy, w tym ks. Kazimierz Sykulski z Radomia. Kandydat na posła Tadeusz Mendrys krytykował PPS i PSL „Wyzwolenie” m.in. za współpracę z mniejszościami narodowymi i politykę prowadzoną na Kresach. Zwolennicy PPS z posłem Tomaszem Arciszewskim (10% uczestników) usiłowali przerwać wiec krzykami, a po jego zakończeniu grupa 30–40 osób zebrała się przed gmachem „Sokoła”, gdzie przemawiał do nich poseł Arciszewski⁵⁰. Burzliwy przebieg miał wiec w Modliszewicach (3 października). Kiedy jeden z mówców krytykował PSL „Piast” i „Wyzwolenie”, chłopci zaczęli gwizdać, opuścili szkołę. W meldunku policyjnym czytamy: „Wieś Modliszewice jest podzielona na dwie partie, jedna za »Piastem« a druga za »Wyzwoleniem«, a za Narodową Demokrację chłopci nie chcą głosować, lecz jednak mają zwolenników swoich, którzy popierają Narodową Demokrację”⁵¹. Z kolei w Czermnie (1 października)

---

⁴⁷ Tamże, k. 62.

⁴⁸ Tamże, k. 25.

⁴⁹ Tamże, k. 52.

⁵⁰ Tamże, k. 28.

⁵¹ Tamże, k. 41.

na wiecu ChZJN „przypominano, aby nie zapominać o religii i dbać o dobro kraju, jednocześnie głosować na listę nr 8”. Wiec był burzliwy, gdyż w wystąpieniach przeszkadzali zwolennicy „Wyzwolenia”, policja zatrzymała nawet Michała Majewskiego z Czerмна. Zwolenników Narodowej Demokracji mogło być w wiosce do 30%⁵².

Polemiki zdarzały się również na zebraniach zwoływanych przez inne ugrupowania. W Skotnikach w gminie Czerмна wiec PSL „Wyzwolenie” odbywał się na placu przed kościołem. Mówca atakował Wincentego Witosa oraz partie „endecje”. Z kolei Józef Siczek, nauczyciel szkoły ze Skotnik, członek ChZJN, krytykował lewicę⁵³. 15 października w Miedzierzy koło cmentarza kościelnego na wiecu PSL „Piast” z udziałem tysiąca osób jeden z mówców apelował, by „chłopi głosowali na listę nr 1, a panowie na listę nr 8”. Twierdził, że „panowie” zarzucają stronnictwom ludowym, że „trzymają się z Żydami za rękę”, ale to nieprawda. Jednak to obszarnicy głównie handlują z Żydami, gdyż „oni mają obcą walutę”. Atakował Narodową Demokrację za zaniedbanie reformy rolnej, co miało służyć zachowaniu majątków przez obszarników. Przemówienie Feliksa Bąkowskiego przerwał ks. Jan Kwiecień z Miedzierzy, w chwili, gdy ten twierdził, że „księża trzymają stronę za panami”. Z kolei Feliks Wajnberger mówił, że Narodowa Demokracja stworzyła związek narodowo-chrześcijański, a to dlatego, by chłop oddał głos na listę nr 8, ale ludowcy „wierzą w Kościół i wraz z narodowcami”. Zebrani na wiecu wykazywali dezorientację na kogo mają głosować, gdyż 8 października na wiecu ChZJN zachęcano do poparcia listy nr 8, a „teraz mówią na listę nr 1”⁵⁴.

Warto zwrócić uwagę, że zwolennicy PSL „Piast” na spotkaniach przedwyborczych podkreślali związek z Kościołem. W Końskich (12 października) Witold Ziemiński, kandydat na posła z PSL „Piast”, krytykował endecję, że w wioskach „agitują, twierdząc, że piastowcy nie wierzą w Boga i Kościół, a to kłamstwo”. Jednocześnie podkreślał: „Nigdy nie uchylamy się od Kościoła, wierzymy w Boga i wiarę szanujemy a nie zwalczamy, jak oni czernią przed ludem”⁵⁵. Nie zawsze jednak taka argumentacja była skuteczna. 22 października w Gowarczów na placu przed kościołem Witold Ziemiński odradzał głosowanie na listę nr 8, krytykował kandydata na posła Tadeusza Mendrysa (mówił: „tego żaden nie zna dobrze”). Jednak zebrani na wiecu zaczęli krzyczeć: „Precz z Ziemińskim i jego partią, my tu takich malowanych lisów nie potrzebujemy [...]. My to mamy swoje

---

⁵² Tamże, k. 45.

⁵³ Tamże, k. 123.

⁵⁴ Tamże, k. 83.

⁵⁵ Tamże, k. 85.

Stronnictwo Narodowe, więc wcale innych partii nie potrzebujemy”. Ludność krzyczała, że: „za to, że w Sejmie stronnictwo lewicowe usunęło krzyż Pana Jezusa z sali, wszyscy głosujemy na nr 8”. Ziemiński musiał przerwać wystąpienie. Do głosu nie dopuszczono również Stefana Jaroszyńskiego, wobec którego pozostały uprzedzenia z czasów Wielkiej Wojny⁵⁶.

Do polemiki z proboszczem doszło na wiecu PPS w Chlewiskach (29 października), w którym uczestniczyło 1600 osób. Przemawiał tam poseł Walenty Karlikowski z PSL „Piast”, relacjonując działalność sejmową i apelował o głosowanie na listę nr 1. Z kolei ks. Stanisław Koprowski z Chlewisk, kandydat na posła z list ChZJN, „wyjaśniał program PPS”, zbijał hasła lewicy i apelował o głosowania na listę nr 8. Przedstawiciel PPS Wojciech Jezierski głosu nie zabrał⁵⁷. W Końskich (29 października) na wiecu Narodowej Partii Robotniczej wzywano do głosowania na listę nr 7. Niejaki Strębański z Radomia krytykował ks. Sykulskiego, który rzekomo miał grozić w kościele Mariackim, że tym, którzy nie będą głosować na listę nr 8, nie będzie dawał ślubów i chrzczył dzieci. Na sali padły słowa: „Hańba mu, nie powinien ksiądz do polityki się wtrącać”⁵⁸. Nieobecność ks. Sykulskiego uniemożliwiła podjęcie polemiki z przedstawionymi zarzutami.

Zachęcanie przez duchownych do głosowania na ugrupowania prawicowe zdarzało się też niezależnie od wieców. Czynił to ks. Jan Dąbrowski z Fałkowa, który spotkał się z zarzutem „trzymania ze szlachtą”. W tej sytuacji 1 listopada 1922 r. w kazaniu stwierdził: „ksiądz katolicki nie wtrąca się [do] polityki, ale wroga Kościoła świętego wskaże ludowi, choćby się jednostkom zupełnie nie podobało. Każdy kandydat »Wyzwolenia« niepewny jest dla Kościoła świętego jako też i dla narodu”. Ze swojej wypowiedzi proboszcz musiał się tłumaczyć w kurii, a po wyborach sprawa trafiła do sądu⁵⁹.

POWIAT OPOCZYŃSKI

Niestety mamy bardzo skąpe informacje o aktywności politycznej duchowieństwa w powiecie opoczyńskim. W ogóle sprawozdania tamtejszego starosty były lakoniczne. W 1920 r. wspominał on, że życie polityczne zamarło po wstąpieniu przywódców stronnictw do wojska. Aktywność wykazywał jedynie miejscowy Komitet Obrony Państwa i Powiatowy Komitet Propagandy Pożyczki Państwowej.

⁵⁶ Tamże, k. 88.

⁵⁷ Tamże, k. 92.

⁵⁸ Tamże, k. 9.

⁵⁹ B. Stanaszek, *Duchowieństwo*, s. 426.

Chodziło o uświadomienie włościan, a wiece „skutek swój osiągnęły”⁶⁰. Sprawozdania z okresu kampanii wyborczej zawierają mało precyzyjnych informacji na temat aktywności ChZJN. We wrześniu 1922 r. starosta pisał, że stronnictwa, „poczynając od Ludowo-Narodowego po PPS”, urządzają wiece przedwyborcze, a frekwencja na nich była marna („zwykle bardzo nieliczne”). Ludność nie ufała partiom i nie wykazywała zainteresowania życiem politycznym⁶¹. W innym sprawozdaniu czytamy, że w miesiącach wrzesień–październik usilną agitację prowadziły PSL „Piast”, Związek Ludowo-Narodowy (ZLN), PSL „Wyzwolenie” i PPS⁶². Szczegółowe meldunki wysyłane do Kielc zawierają informacje jedynie o wiecu wyborczym endecji, który odbył się 15 października 1922 r. w Wielkiej Woli obok kościoła o godz. 13. Zorganizowało go Koło Powiatowe ZLN w Opocznie, a uczestniczyło w nim 400 osób. Wiec był burzliwy, gdyż w tej miejscowości ZLN miał mało zwolenników, dominował proletariats⁶³. Obecność duchownego na wiecu odnotowano jedynie w Skórkowicach 22 października. Co ciekawe, był to wiec PSL „Wyzwolenie” z udziałem ok. 300 osób. Przemawiał Stanisław Nowak z „Wyzwolenia”, ale głos zabrał również i ks. Henryk Roszkowski z Żarnowa, który wzywał do wybierania na posłów ludzi „świątłych i uczciwych”. W wiosce poparcie dla „Wyzwolenia” było niewielkie⁶⁴.

Wyniki głosowania w okręgu nr 19 i sytuacja po wyborach

Wybory do Sejmu przeprowadzone 5 listopada 1922 r. w okręgu wyborczym nr 19 przyniosły zwycięstwo prawicy (34,4% głosów; tab. 3). Mandaty poselskie z listy nr 8 zdobyło 3 kandydatów: Stefan Sołtyk, dyrektor gimnazjum z Radomia, poseł na Sejm Ustawodawczy (ZLN), dr Tadeusz Mendrys (Narodowo-Chrześcijańskie Stronnictwo Pracy), Władysław Lippoman (ZLN)⁶⁵. Co ciekawe, najwyższy odsetek poparcia ChZJN uzyskał w powiecie radomskim (37,3%) i opoczyńskim (37%). W koneckim, gdzie udział duchownych w wiecach wyborczych był największy, wynik okazał się znacznie słabszy (27,9%). Warto zwrócić uwagę na

⁶⁰ APK, UWKI, sygn. 21/100/465, s. 275.

⁶¹ Tamże, sygn. 21/100/478, s. 4.

⁶² Tamże, sygn. 21/100/481, s. 59

⁶³ Tamże, sygn. 21/100/425, k. 40.

⁶⁴ Tamże, k. 97.

⁶⁵ T. i W. Rzepeccy, *Sejm i Senat 1922–1927. Podręcznik dla wyborców, zawierający wyniki wyborów w powiatach, okręgach, województwach, podobizny senatorów i posłów sejmowych oraz mapy poglądowe*, Poznań 1923, s. 196–197.

bardzo dobry wynik PSL „Piast”, który w powiecie opoczyńskim uzyskał 31,9% głosów, a w radomskim 27,8% (znacznie gorzej było w koneckim – 9,7%). Można skonstatować, że ugrupowania prawicowe i centrowe zyskiwały duże poparcie w radomskim i opoczyńskim, a hasła antyklerykalne (posługiwało się nimi PSL „Wyzwolenie” i PPS) trafiały na podatny grunt w powiecie koneckim – odpowiednio 29,4% dla „Wyzwolenia” i 15,1% dla PPS. Koreluje to ze wskaźnikami religijności – w diecezji sandomierskiej strony opoczyńskie i radomskie uznawano za najbardziej pobożne⁶⁶.

Ciekawe wnioski nasuwają się po zestawieniu wyników, które osiągnął ChZJN w innych powiatach diecezji sandomierskiej. Okazuje się, że były one znacznie słabsze niż na opisywanym terenie. Najniższe poparcie odnotowano w powiatach opatowskim i iłżeckim (14–15%), w sandomierskim i kozienickim zaś były do siebie zbliżone (21–20%). Jednak tam struktury ChZJN były anemiczne, a i udział duchowieństwa w wiecach przedwyborczych zupełnie marginalny⁶⁷.

Sytuacja po wyborach była trudna. W listopadzie w powiecie radomskim drożyzna potęgowała rozgoryczenie „wszystkich mas ludności”⁶⁸. Wiosną 1923 r. starosta radomski oceniał, że po wyborach i zabójstwie prezydenta warunki bytowe się pogarszały, „zarobki już nikomu nie wystarczają na przeżycie”. Wśród „wszystkich mas ludności” potęgowało się rozgoryczenie⁶⁹. W powiecie koneckim „nastrój ziemian i księży polepszył się wobec ukończenia agitacji po wsiach”. Ludność wiejska była zadowolona z wysokich cen artykułów spożywczych. Starosta oceniał, że ChZJN dysponował sporymi środkami finansowymi, lokomocyjnymi, licząc na zwycięstwo, tymczasem wszystkie partie w powiecie „zostały pobite przez »Wyzwolenie«”⁷⁰. Ciekawe uwagi znajdujemy w sprawozdaniu za grudzień 1922 r. Starosta konecki pisał, że zabójstwo prezydenta Narutowicza rozdzieliło jeszcze bardziej 2 obozy inteligencji prawicowej i lewicowej, zwalczające się podczas wyborów. Panująca szalona drożyzna dawała doraźną korzyść rolnikom. Natomiast „nastrój wśród księży przygnębiony opłakany stanem finansowym wynikłym skutkiem braku intencji mszalnych, albowiem udział księży w kampanii przedwyborczej wpłynął demoralizująco na lud, który na razie nie daje na mszę”.

⁶⁶ B. Stanaszek, *Duchowieństwo*, s. 39.

⁶⁷ Szerzej por.: B. Stanaszek, *Udział duchowieństwa katolickiego w kampanii wyborczej do parlamentu jesienią 1922 r. na terenie powiatów: iłżeckiego, kozienickiego i opatowskiego*, w: *Księga pamiątkowa ku czci ks. prof. dra hab. Zygmunta Zielińskiego*, w druku.

⁶⁸ APK, UWKI, sygn. 21/100/478, s. 81.

⁶⁹ Tamże, sygn. 21/100/481, s. 65.

⁷⁰ Tamże, sygn. 21/100/478, s. 51–52.

Tabela 3. Wyniki ugrupowań, które wprowadziły posłów do sejmiku w wyborach 1922 r. w okręgu nr 19

	Radomski		Konecki		Opoczyński		Razem	
	liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	liczba	%
Głosujących	75 482	80,1	53 030	77,3	47 057	79,4	175 569	79,9
Lista nr 8 (ChZJN)	28 076	37,3	14 722	27,9	17 353	36,9	60 151	34,4
Lista nr 1 (PSL „Piast”)	20 985	27,8	5 098	9,7	14 972	31,9	41 055	23,5
Lista nr 3 (PSL „Wyzwolenie”)	3 865	5,1	15 502	29,4	4 157	8,8	23 524	13,4
Lista nr 2 (PPS)	8 883	11,8	7 953	15,1	3 670	7,8	20 506	11,7

Źródło: T. i W. Rzepeccy, *Sejm i Senat 1922-1927. Podręcznik dla wyborców, zawierający wyniki wyborów w powiatach, okręgach, województwach, podobizny senatorów i posłów sejmowych oraz mapy powiatowe*, Poznań 1923, s. 195.

Starosta podsumowywał: „Nastrój wsi dobry, miast zły”. „Zmęczeni wyborami – przywódcy i agitatorzy siedzą spokojnie”⁷¹.

Podsumowanie

Trudno do końca ocenić, jakie było zaangażowanie księży diecezji sandomierskiej w kampanię wyborczą ChZJN w okręgu nr 93. Zachowane dokumenty wskazują, że najaktywniejszy udział duchownych w wiecach wyborczych wystąpił w powiecie koneckim. Jednak dotyczyło to kilku księży wspierających chadecję. Nie wiemy, na ile duchowieństwo przestrzegało zaleceń ordynariusza diecezji, który zakazał wskazywania jakichkolwiek list wyborczych z ambony. Możemy się domyślać, że w praktyce mogło się to zdarzać, ale nie mamy źródeł, by zweryfikować te przypuszczenia. Zapewne znacznie częściej zdarzała się agitacja poza kościołem wśród parafian, co zalecały władze diecezjalne. Wydaje się, że w przyszłości warto przeprowadzić badania nad prasą lokalną, co mogłoby rzucić jeszcze jakieś światło na te kwestie⁷². Wymaga to jednak odrębnych kwerend, w których należałoby uwzględnić szerszy od omawianego obszar, np. całe województwo kieleckie.

---

⁷¹ Tamże, sygn. 21/100/481, s. 115. Ciekawe uwagi na temat ChD w powiecie koneckim znajdujemy w sprawozdaniu rocznym za okres 1 kwietnia 1922–1 kwietnia 1923. Zasadnicza diagnoza była następująca: „Chrześcijańska Demokracja jest najsolidniejszą partią w powiecie, jak pod względem pracy, metod działania tak i doboru ludzi ideowo pracujących”. Jednak największe poparcie miało PSL „Wyzwolenie”. Do chadecji należał poseł dr Tadeusz Mendrys. Filarem partii był Tadeusz Mierzanowski, profesor gimnazjum w Końskich, ks. prefekt Krysiński i rzemieślnik Sykulski, terminarz z Końskich. Oni od 2 lat pracowali nad robotnikami w Końskich, urządzali odczyty, zabawy dla ludu. Do czasu zjednoczenia się ze Związkiem Ludowo-Narodowym nie prowadzili działalności w powiecie. Dopiero w okresie przedwyborczym uaktywnili się po wystawieniu kandydatury dr. Mendrysa, partia pracowała najaktywniej od sierpnia do 1 listopada 1922. Zyskała wielki szacunek w powiecie. Pieniądże na kampanię dał Związek Ludowo-Narodowy. Chadecy byli najbardziej aktywni spośród wszystkich partii politycznych. Po wyborach ustała działalność, odbyły się jedynie wiece sprawozdawcze posła Mendrysa. To Chrześcijańska Demokracja „pociągnęła ZLN”, gdyż on był słaby w powiecie; tamże, s. 31–32.

⁷² Por. J. Dzieniakowska, *Wybory parlamentarne i samorządowe w międzywojennym Radomiu (1918–1939) na łamach miejscowych pism społeczno-politycznych*, „Zeszyty Wszechnicy Świętokrzyskiej” 10 (1999), s. 73–86; też, *Prasa Narodowej Demokracji w Radomiu w dwudziestolecium międzywojennym. Przegląd wydawnictw*, „Kieleckie Studia Bibliologiczne” 3 (1998), s. 19–37.

BIBLIOGRAFIA (BIBLIOGRAPHY)

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Kielcach, zespół Urząd Wojewódzki Kielecki 1919–1939, sygn. 21/100/417, sygn. 21/100/420, sygn. 21/100/424, sygn. 21/100/425, sygn. 21/100/427, sygn. 21/100/465, sygn. 21/100/477, sygn. 21/100/478, sygn. 21/100/479, sygn. 21/100/481.

Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu, br. sygn., Akta kongregacji księży dziekanów i dekanalnych od 1918 do 1925 r.

Źródła drukowane

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1922 Nr 66 poz. 590.

„Kronika Diecezji Sandomierskiej” 14 (1921), nr 12.

Lista kandydatów do Sejmu Chrześcijańskiego Związku Jedności Narodowej, Komitet Wyborczy Radom – Kielce – Opoczno, „Słowo Radomskie” 1 (1922), nr 134, z 27 września. „Słowo Radomskie” 1 (1922), nr 137, z 30 września.

Opracowania

Borowiec T., *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji kieleckiej wobec Związku Ludowo-Narodowego w latach 1919–1928*, w: *Duchowieństwo polskie w latach niepodległości 1918–1939 i w okresie II wojny światowej*, red. J. Gapys, M.B. Markowski, Kielce 2006.

Borowiec T., *Udział duchowieństwa rzymskokatolickiego diecezji kieleckiej w kampaniach parlamentarnych Związku Ludowo-Narodowego z 1922 i 1928 roku*, „Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne” 2017, t. 6.

Borowiec T., *Zaangażowanie duchowieństwa rzymskokatolickiego diecezji kieleckiej w kampanię wyborczą Narodowej Demokracji do Sejmu Ustawodawczego z 1919 roku*, „Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne” 2016, t. 5.

Dzieniakowska J., *Prasa Narodowej Demokracji w Radomiu w dwudziestoleciu międzywojennym. Przegląd wydawnictw*, „Kieleckie Studia Bibliologiczne” 3 (1998).

Dzieniakowska J., *Wybory parlamentarne i samorządowe w międzywojennym Radomiu (1918–1939) na łamach miejscowych pism społeczno-politycznych*, „Zeszyty Wszechnicy Świętokrzyskiej” 10 (1999).

E. Orzechowska, *Duchowieństwo diecezji sandomierskiej w powstaniu styczniowym*, Sandomierz 2018.

Rzepeccy T. i W., *Sejm i Senat 1922–1927. Podręcznik dla wyborców, zawierający wyniki wyborów w powiatach, okręgach, województwach, podobizny senatorów i posłów sejmowych oraz mapy poglądowe*, Poznań 1923.

- Stanaszek B., *Diecezja sandomierska 1818–2018. Tradycje historyczne*, Sandomierz 2018.
- Stanaszek B., *Duchowieństwo diecezji sandomierskiej w latach 1918–1939*, Lublin 1999.
- Stanaszek B., *Udział duchowieństwa katolickiego w kampanii wyborczej do parlamentu jesienią 1922 r. na terenie powiatów: iłżeckiego, kozienickiego i opatowskiego*, w: *Księga pamiątkowa ku czci ks. prof. dra hab. Zygmunta Zielińskiego*, w druku.
- Stanaszek B., Nowakowski R., *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 2, H–Ł, Sandomierz 2015.
- Stanaszek B., Nowakowski R., Tylec P., *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 3, M–R, Sandomierz 2017.
- Stanaszek B., Nowakowski R., Tylec P., *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 4, S–Ż, biskupi i uzupełnienia, Sandomierz 2019.
- Tusiński P.A., *Postawy polityczne mieszkańców Radomia w latach 1918–1939*, Radom 1996.
- Zaleska I., *Kościół a Narodowa Demokracja w Królestwie Polskim do wybuchu I wojny światowej*, Warszawa 2014.
- Życie i działalność księdza Kazimierza Sykulskiego*, red. K. Zemła, G. Miernik, Skarżysko-Kamienna 1999.

O autorze:

ks. Bogdan Stanaszek – prof. dr hab., Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Wydział Historii i Dziedzictwa Kulturowego.

Zainteresowania badawcze: stosunki państwo–Kościół w XX w., historia regionalna.

---

e-mail: bogdan.stanaszek@upjp2.edu.pl